

A kérdés az, hogy mi legyen a szövetségi támogatás szerepe, a helyi és állami támogatás mellett. A könyvtárosok egy ún. „Fehér Ház”-i konferencia összehívását kívánják a könyvtári és információs szolgáltatások tárgyában; — erre vonatkozóan a kongresszus 1974-ben már kedvező határozatot hozott; hiányzik azonban az anyagi fedezet. A konferenciának azért volna nagy jelentősége, mert az amerikai államigazgatás tradíciói szerint egy ilyen konferencia nagy horderejű, hosszútávú programokat indíthat el.

A konferencia előkészítése megindult, és egyéb erőfeszítések is történtek az USA könyvtárügyének átszervezésére. Így 1975-ben a Kongresszus által még 1970-ben létrehívott Könyvtári és Informatikai Országos Bizottság közrebocsátotta a *Toward a National Program for Library and Information Services: Goals for Action* c. dokumentumát, amelynek fő tétele, hogy az USA könyvtárügye széttagozott; egyenletlen és a legfontosabb feladat egy egységes, országos rendszer megteremtése. A *National Science Foundation* ugyancsak kiterjedt tanulmányokat folytatott a tudományos és műszaki információs rendszer fejlesztése érdekében.

Az egységes, nemzeti tájékoztatási rendszer kialakítását nagy mértékben befolyásolja a szerzői jog körül folyó, máig is eldöntetlen vita. Ameddig nem tisztázódik, hogy mit lehet másolni, ingyen-e vagy pénzért, és mennyiért stb. a könyvtári dokumentumok közül, addig a rendszer működése veszélyeztetett.

Bár komoly vállalkozások folynak az országos bibliográfiai ellenőrzés megvalósítására a Kongresszus és az illetékes minisztériális szervek csekély érdeklődést mutatnak a jelentős gépesítési programok iránt. Például a Library of Congress MARC-programja is inkább a korábbi könyvtárigazgató, MUMFORD személyes erőfeszítésének volt köszönhető.

WRIGHT, Ch.: *Current developments in federal support for libraries in the United States* = Libri, 26. köt. 2. sz. 1976. p. 96–107.

(Papp István)

Dán tudományos könyvtárak

A skandináv, s ezen belül a dán közművelődési könyvtárak világszerte megérdemelt hírnévnek örvendenek. A dán tudományos, felsőoktatási könyvtárakban olyan jelentős változások zajlottak le az elmúlt tíz évben, amelyek feltétlenül megérdemlik, hogy több figyelmet fordítsunk rájuk.

1966-ig Dániában két egyetem működött, az 1479-ben alapított koppenhágai és az 1928-ban alapított aarhusi. A többi felsőoktatási intézményben speciális szakmai képzés folyt (műszaki, építészeti, fogászati,

mezőgazdasági). Utóbbiak közül kiemelkedett a *Dán Műszaki Egyetem*, amelynek tantárgyai közt humán és társadalomtudományi jellegűek is voltak.

A hagyományos, széles körű képzést nyújtó egyetemek és a szűkebb profilú felsőoktatási intézmények közötti korábbi éles határvonal újabban jelentősen módosult: új egyetemi központok jöttek létre, amelyek a hagyományos egyetemi programok mellett rövidebb, nem-tudományos jellegű oktatást is folytatnak.

Az első új egyetem Odense ben 1966-ban nyílt meg, ezt követte a roskildei és az aalborgi (1972-ben ill. 1974-ben).

Figyelemre méltó jellegzetessége a dán egyetemi könyvtáraknak a más országokhoz viszonyított sokkal nagyobb függetlensége. Amíg az egyetemek az Oktatási Minisztériumhoz tartoznak, addig Koppenhága, Aarhus és Odense egyetemi könyvtárai a Kulturális Minisztériumnak tartoznak felelősséggel, így ezek a könyvtárak csaknem függetlenek egyetemeiktől. Az újabb egyetemi központok könyvtárai, csakúgy mint a Műszaki Egyetem Könyvtára, az Oktatási Minisztérium alá tartoznak. A kutatóintézeti könyvtárak viszont öt további tárca felügyelete alatt tevékenykednek. A tudományos könyvtárak ezért valamivel hátrányosabb helyzetben vannak, mint a közművelődésiek, amelyek kivétel nélkül a Kulturális Minisztérium felügyelete alatt működnek.

A tudományos könyvtárak egy részének költségvetését az Oktatási Minisztérium mint az egyetem ill. főiskola költségvetésének részét határozza meg, viszont a hozzá tartozó könyvtárak esetében a Kulturális Minisztérium dönt, mégpedig az egyetemmel vagy az Oktatási Minisztériummal való konzultáció kötelezettsége nélkül.

A kutatóintézeti könyvtárak koordinálatlan pénzügyi irányítása és megosztott felügyelete megnehezíti mindenfajta központi tervezést. A kooperáció javítására ugyan létrehozták a *Dán Kutatóintézeti Könyvtárak Tanácsadó Testületét* (Advisory Council for Danish Research Libraries). Ennek azonban egyelőre csekély a jogköre.

Az együttműködés akadályai ellenére elmondható, hogy a legnagyobb kutatóintézeti könyvtárak szorosan együttműködnek egymással és a közművelődési könyvtárakkal is. Több ilyen könyvtár valamelyik szakterület központi könyvtáraként is működik.

Figyelemreméltó munkamegosztás alakult ki a nemzeti könyvtárként funkcionáló Királyi Könyvtár, ill. a koppenhágai Egyetemi Könyvtár között. A külföldi szakirodalom beszerzésében a Királyi Könyvtár a humán és társadalomtudományi területekre specializálódott, s itt az egyetem igényeit is kielégíti. Az egyetemi könyvtár viszont a természettudományok és az orvostudomány terén vált központi jelentőségűvé, s 1938-ban két független osztályra oszlott: az 1. osztály gyűjteményében a referenz művek, a hallgatók és oktatók által szinte naponta igényelt dokumentumok maradtak, míg a 2. osztály a természettudományi és orvosi állománnyal külön épületbe költözött.

1943-ban a Királyi Könyvtár és a koppenhágai Egyetemi Könyvtár egyetlen szervezetté olvadt össze, amelynek élére „Nemzeti Könyvtáros”-t neveztek ki.

Új egyetem alapítása esetén általában hosszú időt igényel a megfelelő könyvtár kialakítása. Kivételnek tekinthető e téren az aarhusi egyetem, amelynek könyvtárát az egyetem megalapítása előtt 26 évvel hozták létre általános közművelődési könyvtárként. Egyetemi könyvtári funkciója mellett még egy, igen jelentős feladatot lát el: a közművelődési könyvtárakat látja el szakirodalommal és a külföldi irodalommal, mint központi kölcsönző könyvtár, s így a dán közművelődési könyvtári rendszernek is egyik bázisa.

Katalogizálás és osztályozás

Természetes az, hogy a régi és az új egyetemi könyvtárak közt jelentős eltérések vannak. A koppenhágai és az aarhusi zárt raktárú, az újabbak, csakúgy mint a Műszaki Egyetemi Könyvtár, nagyrészt szabadpolcos rendszerűek. Az eltérés fő oka, hogy a Dániában újabban érvényesülő könyvtári irányzatok Angliából erednek, míg korábban inkább a német hatás uralkodott. Ugyanez magyarázza, hogy a két régebbi egyetemi könyvtár saját osztályozási rendszert alkalmaz, s hogy a Királyi Könyvtár 1950-ig, az aarhusi egyetemi könyvtár pedig napjainkig is a porosz instrukcióra építi címléírási rendszerét, s hogy a két régebbi, valamint az odensei egyetem számos tanszéki könyvtárral is rendelkezik.

A hagyományos szerkezet azonban változóban van. Roskilde-ben és Aalborgban nincsenek tanszéki könyvtárak és a svéd közművelődési és egyetemi könyvtárakban általánosan alkalmazott osztályozási rendszert vették át. Katalogizálási szabályaik a dán közművelődési könyvtárakénak felelnek meg.

Várhatóan DEWEY osztályozási rendszerét vagy az ETO-t fogják majd általánosan elfogadni. Katalogizálásra az angol-amerikai szabályzat adaptációja várható, ezt alkalmazza az 1976. január óta BNB MARC formátumot használó gépesített dán nemzeti bibliográfia is. Az aarhusi Állami és Egyetemi Könyvtár új szerzeményeit az ISBD(M) szerint katalogizálja, de a címfejet a porosz instrukció szerint alkalmazza, hogy katalógusát ne kelljen szétválasztania.

A dán könyvtárakban a katalogizálást és az osztályozást rendszerint nem ugyanaz a könyvtáros végzi. A Dán Könyvtárosiskola négyéves képzésében részt vett könyvtárosok munkaköre általában a címléírásra, könyvtárközi kölcsönzésre, bibliográfiai jellegű igények kielégítésére terjed ki, míg az egyetemi diplomával rendelkező ún. kutató könyvtárosok (akik általában csak rövid könyvtárosi képzésben részesültek) állománygyarapítási, osztályozási, irodalomkutatási feladatokat látnak el s gyakran kutatási időkezdvevényben is részesülnek.

Újítások a felsőoktatásban

Bár minden dán egyetemen kapnak a hallgatók bizonyos instrukciókat a könyvtár használatával kapcsolatban, ennek jellege és színvonala erősen változó. Amikor a Műszaki Egyetemen bevezették a *moduláris rendszerű képzést* (amelynek során a hallgatók több tárgy közül választhatnak s a sikeresen elvégzettekért kapott pontokból kell elegendő mennyiségűt összegyűjteniük) a hallgatók nem szívesen látogatták a moduláris rendszeren kívül eső előadásokat. A könyvtári ismeretek korábbi oktatási formáját ezért felváltotta az immár pontszerző tanfolyam a *tudományos és műszaki tájékoztatás ismeretéről*.

A felsőoktatási rendszerben bekövetkezett változások természetesen jelentősen befolyásolták a könyvtárak használatát. Főként a két új egyetemen (Roskilde, Aalborg) volt ez érezhető: a hallgatók kevés előadást és sok, kisebb csoportokban megoldandó problémát, feladatot kapnak. Ez az eljárás kihat a könyvtárra is: nem lévén tanrend, nincsenek tankönyvek sem. Ugyanakkor a problémák megoldása meghatározott szakirodalmat igényel. A csoportmunka miatt megnőtt a késedelmes kölcsönzések száma, megnőtt viszont a szakirodalmi információk iránti igény is, s a hallgatók jobban megtanulnak tájékozódni köztük.

Szelektív információterjesztés

Az ipar és a kutatás igényeit ma már nem a dokumentumok hozzáférhetősége, hanem az információk szolgáltatása elégíti ki. A szelektív információterjesztési tevékenységet Dániában a DANDOK bizottság (a DANDOK része a NORDDOK-nak, amelynek tevékenységi köre 1977. januártól kiszélesedik, s neve is NORD-INFO-ra változik) irányítja. A Királyi Könyvtár, a koppenhágai Egyetemi Könyvtár (2. osztálya) és az aarhusi Állami és Egyetemi Könyvtár különféle szolgáltatásokat nyújtanak. A legaktívabb azonban e téren az országos műszaki könyvtárként működő Műszaki Egyetemi Könyvtár, amely 1965 óta használja a *Datacentralen* által kialakított, nagy adattárak kezelésére alkalmas TELETEXT programot, s a rendszeresen igénybe vett adatbázisok közt szerepel a *Chemical Abstracts Condensates*, a *Food Science Abstracts* és a *COMPENDEX*. A szelektív információterjesztés gazdaságtalan, mert kevesen használják. A kis lélekszámú Dánia (első sorban a Műszaki Könyvtár) sikeresen próbálkozott külföldi előfizetők megszerzésével, s néhány igen eredményes nemzetközi kooperációt is szervezett (így pl. a COMPENDEX-et Dánia, az INSPEC-et Hollandia dolgozza fel a másik ország számára is).

Abból, hogy a Műszaki Könyvtár a *Datacentralen* szolgáltatásait veszi igénybe, az a pozitív eredmény származott, hogy a rendszerben mindig a legkorszerűbb

1974/75 évi költségek (angol fontban)

1. táblázat

	Munkabér	Állomány- gyarapítás és kötés	Egyéb	Összesen
Királyi Könyvtár	2 029 449	558 832	404 235	2 992 516
Egyetemi könyvtárak				
Koppenhága, 1. osztály	179 078	43 260	14 023	236 361
Koppenhága, 2. osztály	499 713	242 281	159 439	901 433
Aarhus	1 172 262	599 313	234 216	2 005 791
Odense	467 152	367 000	106 280	940 432
Műszaki Egyetem	612 318	210 234	269 833	1 092 385
Roskilde	286 731	333 463	89 842	710 036
Aalborg	222 312	315 132	74 790	612 234

Az állomány alakulása 1975-ben

2. táblázat

	Állomány 1975. III. 31-én	Állomány- gyarapítás 1974/1975	Folyóiratok (címek száma) 1975. III. 31-én	Kölcsönzött kötetek 1974/1975
Királyi Könyvtár	2 100 000	52 342	12 754	112 490
Egyetemi könyvtárak				
Koppenhága, 1. osztály	434 500	7 224	1 381	28 794
Koppenhága, 2. osztály	990 224	21 970	8 475	158 593
Aarhus	1 254 036	40 824	11 184	273 413
Odense	445 441	30 122	6 185	126 986
Műszaki Egyetem	391 106	20 699	7 785	130 043
Roskilde	122 481	38 866	2 795	31 062
Aalborg	86 300	52 300	4 500	19 088

berendezéseket alkalmazzák. További pozitívum, hogy a szelektív információterjesztés a könyvtárral egy szervezetben működik. Így pl. a Műszaki Könyvtár a szelektív információterjesztéshez nyújtott cikkek másolatát, kívánatra külön térítés nélkül adja. A *Chemical Abstracts* közleményeiről cédulakatalógust készítenek, ebből megállapítható, hogy a dokumentum honnan szerezhető be.

A könyvtári munka automatizálása

A Műszaki Könyvtár a könyvtári rutinmunka számítógépesítése terén is úttörő munkát végzett. Speciális kapcsolatainak vannak nyolc másik műszaki főiskola könyvtárával (amelyek voltaképp a Műszaki Könyvtár fiókjainak tekinthetők). Ez utóbbiak rendelkeznek a központi könyvtár katalógusával, amelyet egyrészt könyv formában (az új gyarapodás katalógusa havonta jelenik meg,

negyedéves és éves kumulációkkal), másrészt *COM technikával készült mikrofílmek katalógusként* (hosszabb időközönként) kapnak meg.

Az odensei Egyetemi Könyvtár a folyóiratállományának katalógusát készíti számítógéppel. Mint új nagy könyvtár, állományának jelentős része még feldolgozatlan; erről a könyvanyagról egyelőre csak ideiglenes katalógusa van. Ebben az esetben sokat segített volna egy olyan automatizált gyarapítási rendszer, amilyen a roskildei Egyetemi Könyvtárban működik. Roskildében a legtöbb rutinmunkát eleve automatizált formában indították. Az alkalmazott rendszer megegyezik a Műszaki Könyvtárával, s a két könyvtár szorosan együttműködik a rendszer továbbfejlesztésében (gyarapítás, kölcsönzés-nyilvántartás, kötetkatalógusok készítése stb.).

A már megrendelt, illetve a beérkezett, de még feldolgozatlan könyvekről havonta jegyzék készül, ame-

lyet a könyvtár más részlegei és valamennyi egyetemi oktató is megkap.

A roskildei Egyetemi Könyvtár központja mellett decentralizáltan két szakosított részleget is fenntart. Automatizált kölcsönzési rendszer nélkül elképzelhetetlen volna, hogy e három egység egyetlen könyvtárként funkcionáljon. A kölcsönzési rendszer még nem on-line jellegű, de a fejlesztés ebben az irányban halad. Vizsgálják általában is az on-line gépi rendszerek könyvtári alkalmazásának gazdasági és hatékonysági kérdéseit.

Minden gépi rendszer esetében fontos, hogy az megfeleljen a nemzetközi szabványoknak. Az első dán egyetemi könyvtár, amely kiterjedten alkalmaz külföldi számítógépes katalógust, a legfiatalabb. Az aalborgi Egyetemi Könyvtár egyúttal az első nem-angol könyvtár, amely csatlakozott a *Birmingham Libraries Cooperative Mechanisation Project*-hez. Itt a résztvevő könyvtárak állományáról közös központi katalógus készül, részint a MARC-szalagok, részint saját feldolgozás alapján. Az egyes könyvtárak katalógusai havonta készülnek, mikrofilmen. A központi katalógust szintén COM-technikával készítik.

A periodikák nyilvántartására Aalborgban saját gépi rendszert alkalmaznak. Bár nem várható, hogy az aalborgi Egyetemi Könyvtár a Project végleges tagja marad, de mindaddig, amíg saját on-line gépi rendszerét kifejleszti, az együttműködésből igen hasznos tapasztalatokra tehet szert.

/DAVIES, R.: *Danish Academic Libraries = Journal of Librarianship*, 8. köt. 4. sz. 1976. p. 229–243./

(Sárdy Péter)

Csökkenő könyvbeszerzés; országos kölcsönző központ

Az országos periodika-rendszerrel foglalkozó munkacsoport, amelyet a *National Commission on Libraries and Information Science* hozott létre, felhívta a figyelmet arra, hogy sok könyvtár azért, hogy elkerülje a folyóiratelőfizetések csökkentését, riasztó mértékben lefaragja a könyvgyarapításra fordított kiadásait. A *National Center for Education Statistics* adatai szerint két év alatt a periodika-beszerzések összege 35%-kal, a könyvekre fordított összeg 2,8%-kal nőtt, s ez utóbbi messze nincs arányban az árak emelkedésével.

A munkacsoport egyúttal közzétette éves jelentését a folyóiratárak emelkedéséről (megjelent a *Library Journal* 1976. okt. 1-i számában). A növekedés üteme legalacsonyabb a vallási folyóiratoknál (5%), a legmagasabb a matematika területén (27%). Az átlagos áremelkedés 15% körüli, de igen sok folyóiratnál 20% fölött volt.

A munkacsoport utalt a nagy könyvtárakra nehezedő könyvtárközi kölcsönzési terhekre is. Az ARL (*Association of Research Libraries = Kutató Könyvtárak Szövetsége*) tagkönyvtárai 1974–1975-ben 2,2 millió egységet adtak kölcsön, de csak 477 ezer egységet kértek. A jelenlegi jobb hozzáférési és szállítási körülményekre volna szükség, ugyanakkor hatékonyabban ki kellene használni az egyes könyvtárak terheit.

Végül a munkacsoport felvetette olyan specializált kölcsönző központok kialakításának lehetőségét, amelyek főként cikkek másolatait szolgáltatnák, természetesen a szerzői jogvédelem maximális figyelembevételével.

/Advanced Technology Libraries, 5. köt. 11. sz. 1976. p. 2./

TERMINOLÓGIA

Definíciók néhány informatikai alapfogalomra

Ahhoz, hogy a tudományos-műszaki tájékoztatás rendszerét rendszerelemzési módszerekkel közelíthessük meg, vizsgálhassuk és írassuk le, pontosan definiált alapfogalmakkal kell dolgoznunk.

E tekintetben a legfontosabb alapfogalmak és definícióik a következők:

Információigény = meghatározott használó által megfogalmazott információszükséglet;

Objektív információszükséglet = az az információszükséglet, amely a társadalmi fejlődés, a társadalmi rendszer egyes rendszereinek, alrendszereinek és elemeinek irányítási folyamatában jön létre. Ezt az információszükségletet a társadalmi rendszer állapotának, céljai-

nak, fejlődési szakaszainak, strukturális és funkcionális elemei között meglévő összefüggések dinamikájának, továbbá a politikai, a gazdasági, a kulturális, a tudományos-kutatási és egyéb más társadalmi rendszerek és célfunkciókat tartalmazó elemeik, valamint az előbb felsoroltak alrendszereiként működő információs rendszerek közötti kapcsolatoknak elemzésével azonosíthatjuk és határozhatjuk meg;

Szubjektív információszükséglet = az az információszükséglet, amelyet a társadalmi struktúra valamely elemét formálisan vagy nem-formálisan reprezentáló egyének vagy csoportok érzékelnek illetve fejeznek ki;

Rendszer = az egyes elemeknek és a közöttük fennálló kapcsolatoknak az a halmaz, amelyet meghatározott kritériumok alapján egységként foghatunk fel, s